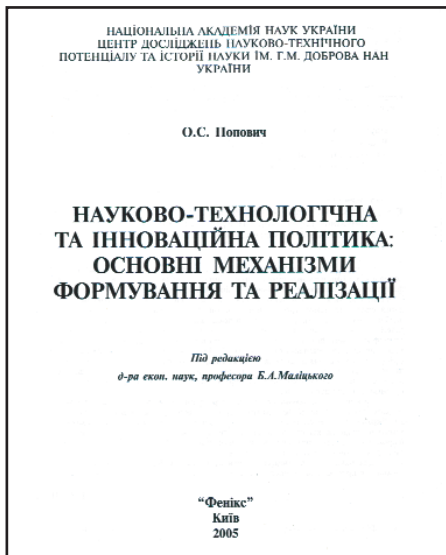
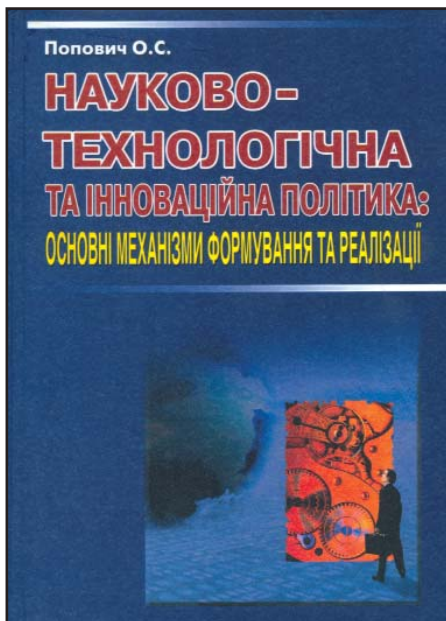

НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ДІЯ ЧИ ЇЇ ІМІТАЦІЯ

Рецензія на книгу:

Попович О. С. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації / Під ред. д-ра економ. наук, проф. Б.А. Маліцького. – К.: Фенікс, 2005. – 247 с. УДК 330.341.1.

Відомо, що найбільшим досягненням США в другій половині ХХ ст. провідні вчені цієї країни в ході широкого опитування визнали формування національної інноваційної системи (НІС). Вона дала можливість США зберегти технологічне лідерство в останні півстоліття бурхливого міждержавного технологічного змагання. Це опитування проводилося в період розпаду СРСР і появи на карті світу України. Тому найважливішим завданням незалежної України, на думку багатьох науковців, в тому числі і автора рецензованої роботи (хоча прямо він про це не пише), є формування національної інноваційної системи.

Від того, як Україна його вирішить, залежатиме врешті-решт її місце в світовій системі не лише науково-технологічних, але й економічних координат. Передумови для позитивного вирішення цього питання, як здавалося багатьом, існували. За роки трансформації досягти цього, на жаль, не вдалося, і автор наприкінці книги з сумом визнає "Наявні майже всі структурні елементи національної інноваційної системи України, але система як така відсутня" (стор. 231).

Головними у рецензованому дослідженні, на наш погляд, є два аспекти: насамперед, формування інституціональних механізмів інноваційного розвитку, зокрема відповідного національного законодавства. Для більшості читачів, мабуть, маловідомим є той факт, який висвітлюється в книзі, що основи інноваційного законодавства в Україні були сформовані вже в середині 90-х років мину-

лого століття. Базові закони на сьогодні мають у нас по кілька редакцій, не рахуючи численних змін та доповнень. Так, у роботі О. Поповича предметно аналізується зміст та особливості законів України "Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності" від 13 грудня 1991 р., "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 1 грудня 1998 р., "Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 р. Автору рецензії нещодавно вдалося виявити, що у питаннях формування інноваційного законодавства Україна істотно випередила ряд країн ЦСЄ, серед них і Польщу, яка лише тепер почала системно формувати інноваційне законодавство.

Враховуючи, що формування НІС надзвичайно складне і багатогранне завдання і не лише його вирішення, але й аналіз втрат та прорахунків на цьому шляху вимагає об'єднаних зусиль спеціалістів різного наукового профілю, О. Попович зосереджує свою увагу на одному, але найважливішому, на нашу думку, аспекті цієї проблеми - питаннях інноваційної політики в цілому та науково-технологічної зокрема, що власне й повинно бути вираженням національного бачення місця країни в глобальній інноваційній системі. Це – друга провідна лінія книги.

Новим для вітчизняного аналізу науково-технічної та інноваційної політики є підхід автора до структуризації об'єкта дослідження. Автор розглядає його не через характерну для схоластики адміністративної епохи систему принципів, а через визначення пріоритетів, що відповідає особливостям та вимогам технологічного вибору та технологічної конкуренції. Пріоритети в ринковій економіці необхідні для координації довгострокової наукової та науково-технологічної політики держави з її макроекономічною та зовнішньоторговельною політикою, а їх, в свою чергу, з структурною політикою держави і корпорацій і всіх разом з діяльністю ма-

лого та середнього бізнесу. В роботі розглядаються три спроби формування пріоритетів, які мали місце в національному законодавстві, та особливості кожної з них. Перша датується жовтнем 1992 р., коли пріоритетні напрями були затверджені постановою Верховної Ради України, друга відображена в Законі України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" від 11 липня 2001 р., третя – у Законі України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні", який був прийнятий 16 січня 2003 р. По кожній з них читач знайде предметний аналіз змісту, особливостей, відмінностей. Але всім їм, зазначає автор, властива одна вада: пріоритети мають здебільшого загальний характер. Узагальнюючий висновок О. Поповича: сама ідея виділення пріоритетних напрямів "так і залишається практично зовсім не сприйнятою у нас" (стор. 98.). Автор привертає увагу і до необхідності врахування міжнародного аспекту цієї проблеми.

Значну увагу автор приділяє розгляду механізмів розробки та реалізації пріоритетів. Щодо їх розробки, то він звертає увагу на провідну роль прогнозування у цьому питанні. Переконливо, на численних прикладах, О. Попович показує невідповідність існуючих методів їх визначення в Україні як світовому, так і вітчизняному досвіду, зокрема нагадує, що вітчизняні вчені – В. М. Глушков та Г. М. Добров – були у 1969 р. піонерами відродження наукового прогнозування в колишньому СРСР. Заслужують на предметний аналіз наведені в книзі короткострокові та середньострокові прогнози щодо фінансування науки в Україні, який ми не можемо зробити, враховуючи обсяг публікації. Для спеціалістів важливою є інформація щодо напрямів відродження системи прогнозування в Україні, яку згідно з урядовими рішеннями проводить Центр досліджень науково – технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва.

Щодо механізмів реалізації пріоритетів, то у відповідності до світового досвіду та задекларованих у національному законодавстві підходів автор зосереджує аналіз на застосуванні програмно-цільового методу. Дослідження констатує невідповідність умов, які склалися в управлінні інноваційною сферою України, його основним вимогам, що не дає можливості застосувати програмно-цільовий підхід, а отже, і створити дієвий механізм проведення цілеспрямованої науково-технічної та інноваційної політики (стор. 96).

Варта уваги проблема, поставлена О. Поповичем на стор. 56–57. Зробивши схематичне зображення реального стану функціонально-системних зв'язків в інноваційній сфері України, автор констатує відсутність зворотних зв'язків, розриви між основними елементами інноваційної системи. Це перетворює систему "в безсистемний розгардіяш". У ряді публікацій щодо системи державного регулювання в Україні вже відзначалася така її вада як фрагментарність системи управління економікою. Висновок О. Поповича, зроблений ним незалежно від згадуваних досліджень, ще раз засвідчує критичну ситуацію в системі державного регулювання економіки, розриви між різними підсистемами і всередині них, втрату державою провідної ролі у формуванні інноваційної та науково-технологічної політики.

Дещо спірною, на наш погляд, є думка автора про наявність в Україні основних елементів інноваційної системи. Вона є правильною в частині, що стосується наявності елементів науково-технологічного потенціалу. Однак автор, можливо, достатньою мірою не враховує ролі організаційних структур як складової НІС. Не виключаю, що автор просто не акцентує увагу на цьому аспекті. Але, як свідчить досвід США, основною властивістю їхньої інноваційної системи є те, що поряд з державними наявні великі приватні корпорації національного базування. Середні

та малі підприємства виконують свої функції в інноваційній діяльності, причому дуже значні і важливі, відповідно до ролі відведеної їм великими корпораціями. Але в Україні великі національні корпорації на сьогодні практично відсутні як елемент національної економічної системи. Підприємство ж не може взяти на себе необхідних управлінських функцій.

До методологічного арсеналу О. Поповича, окрім системного підходу як основи дослідження, потрібно віднести широке використання історичного підходу. Так, прагнучи докопатися до першоджерел формування інноваційної системи США, автор фактично відтворює хронологію основних етапів формування науково-технічної політики США та механізмів її реалізації. І хоча ця тема йде на другому плані, як фон для України, вона проаналізована настільки глибоко, що набуває значення внутрішнього стрижня роботи і заповнює значну прогалину у вітчизняній літературі з цих питань. Приведений автором матеріал водночас засвідчує, що в сучасній ринковій економіці держава не є нейтральним спостерігачем. Вона приймає безпосередню і різнобічну участь у технологічній конкуренції, у використанні механізмів інноваційної політики, що набуло особливого значення з кінця Другої світової війни, коли США зробили заявку на світове лідерство, а СРСР кинув виклик США в військово-технологічній сфері. Водночас значна увага в книзі приділяється висвітленню внеску вітчизняної школи наукознавства, її провідних представників у формуванні основ методології досліджень науки як джерела інноваційного розвитку. Автори численних підручників з питань інноваційного розвитку чомусь часто забувають про вітчизняний досвід, хоча б це змістовно збагатило їх роботи.

Висвітлюючи формування і розвиток фінансових механізмів інноваційної діяльності, автор показує як їх вади в Україні, так

і позитивний досвід (наприклад, закон про технопарки). Щодо негативних моментів, то автор відзначає постійне невиконання норми закону "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 1 грудня 1998 р. про виділення з державного бюджету на фінансування розвитку науки і техніки коштів у обсязі 1,7–2,5 % ВВП. З цього приводу автор зауважує, чому, декларуючи наміри вступу до Євросоюзу, у цьому питанні ми не наслідуюмо його прикладу. Адже Євросоюз поставив завдання довести до 2010 р. фінансування науки до 3,0 % від ВВП (стор. 146, 233), а ми знизили його у кілька разів порівняно з визначеною законом 1998 р. нормою (стор. 41). До негативів автор відносить також блокування норм закону "Про інноваційну діяльність" від 4 липня 2002 р. про надання податкових та митних пільг підприємницьким структурам, які ведуть інноваційну діяльність. Знову ж таки, як показує дослідник, надання податкових пільг – одна з фундаментальних основ фінансування інноваційної діяльності в країнах ринкової економіки і, насамперед, в США. Тому рішення уряду Ю. Тимошенко щодо відміни пільг технопаркам – єдиної норми інноваційного законодавства щодо фінансування, яка на цей час працювала (про яке нагадує автор) – є також і антиринковим.

Окремі розділи книги присвячені питанням розвитку інноваційної інфраструктури України, формуванню інноваційної культури та впливу бюрократії на реалізацію науково-технологічної та інноваційної політики. Читач знайде конкретні свідчення негативного впливу різних форм бюрократичної діяльності на законодавчу та інноваційну діяльність та безпорадності парламенту і науковців перед нею. Таких прикладів надто багато в нашому житті, але вони здебільшого не фіксуються в літературі. Привертає увагу, що О. Попович прагне зруйнувати підсвідомо існуючий стереотип управлінця ринкової

економіки як людини, що далека від інновацій. Читачі памфлетів Паркінсона безумовно знають, що такий стереотип існує і, мабуть, не випадково Англія втратила роль світового технологічного лідера. Але в країнах високого рівня технологічного розвитку існує й інший підхід до управління, увагу до якого автор привертає на прикладі діяльності апарату Міністерства сільського господарства США.

Підводячи підсумки, потрібно відзначити основне. Дослідження О. Поповича показує, що глибока криза інноваційної діяльності в Україні зумовлена не відсутністю відповідного законодавства, а іншими факторами – звуженням ринку інноваційної продукції, негативним впливом макроекономічного регулювання, прямим використанням адміністративних методів для блокування дії економічних механізмів в інноваційній сфері, а також постійними відмінами багатьох статей законодавства, що стосувалися фінансування науково-технічної діяльності в процесі прийняття бюджетних законів (стор. 231). З викладеного у книзі наочно видно, що за роки незалежності в Україні постійно співіснують і з перемінним успіхом змагаються між собою дві сили. Одна – це більш-менш успішне творення законодавчого поля, яке забезпечувало б формування цілісної системи науково-технологічного розвитку. Друга, не наслідуючись показати свої цілі відверто, реалізується в бюрократичній імітації науково-технологічної та інноваційної політики з казуїстичним використанням термінології та зовнішньої атрибутики, закріпленої у прийнятих законах при практично повному ігноруванні їх суті.

Хоча робота О. Поповича є досить критичною за змістом, написана вона в доброзичливій формі. Автор прагне об'єднати всіх своїх читачів навколо ідеї інноваційного розвитку України. Привертає увагу конструктивна позиція автора. Аналізуючи численні

вади інноваційних процесів в Україні, він не обмежується їх констатацією, а у більшості випадків формує свою думку щодо того, як вирішити те чи інше питання на користь України. Автор залишається прихильником визначальної ролі людини в інноваційних процесах незалежно від того, відбуваються вони в адміністративній чи ринковій економіці. І тому так гостро він виступає проти бюрократизованої особистості. Сформовані автором шість рис такої особистості (стор. 224) можуть слугувати постановці відповідного діагнозу.

За формою викладу книга написана легко, але читати її швидко, мабуть, не вдасться. Це та легкість, що засвідчує високу майстерність автора, глибоке знання предмету дослідження, його внутрішніх складностей та зовнішніх взаємозв'язків. Робота багатоплоскова, майже кожен абзац містить багато відтінків, поворотів авторської думки, що постійно пульсує. За стилем викладу книга нагадує забутий сьогодні, але поширений наприкінці XIX–початку XX ст. жанр – публікацію безпосереднього тексту лекцій. У роботі, як уже зазначалося, є кілька ліній, вставних сюжетів, до яких автор повертається, але щоразу під іншим кутом зору (наприклад, про тлумачення законодавчої термінології, різні аспекти вітчизняного досвіду та досвіду західних країн у розробці науково-технічної політики та механізмів її реалізації, організації фінансування тощо). Але це не позначилося на цілісності роботи, навпаки, її кумулятивна сила від розділу до розділу зростає. Тому читати книгу доводиться уважно, повертаючись час від часу до

раніше порушених автором проблем. Потрібно також зазначити, що книга базується, в основному, на власних роботах автора, є узагальненням комплексного дослідження актуальної проблеми. Певне відображення знайшов також досвід багаторічної діяльності О. Поповича в сфері науки та управління.

Рецензоване дослідження засвідчує, що формування національної науково-технічної політики залишається для України актуальним завданням. О. Попович модернізував важливий напрям досліджень інноваційного розвитку і було б доцільним, якби він знайшов якнайшвидше продовження – за галузями науки і економіки, за регіональними особливостями, за механізмами реалізації тощо. Питання пріоритетів нам потрібно вирішувати. Автор справедливо наголошує: "Якщо ми не визначимося з ними, у нас не буде ніяких шансів знайти і реалізувати адекватну відповідь на виклики ХХІ ст." (стор. 233).

Робота О. Поповича стане в пригоді всім, хто досліджує інноваційний розвиток України і всім, хто не байдужий до її долі. Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва видав потрібне і ґрунтовне дослідження, яке може бути використане як системний і в міру популярний виклад механізмів формування і реалізації державної політики у сфері науки та інновацій. Книга цілком придатна також для використання як підручника для студентів та аспірантів.

С. Романенко,
канд. економ. наук, доцент
Київського славистичного університету